

Phaselis Teritoryumundaki Ekizce Ares Kutsal Alanı'na Dair Ön Değerlendirmeler

Pre-assessments on the Sanctuary of Ares at Ekizce in the Territory of Phaselis

Aykan AKÇAY *

Öz: Makalede Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları kapsamında Ekizce'de tespit edilen Ares Kutsal Alanı tanıtılmaktadır. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda 2017-2021 yılları arasında yürütülen disiplinlerarası yüzey araştırmaları sonucunda onlarca yazıtlı adak steli, pişmiş toprak kaplara ait seramik fragmanları, kült amaçlı kullanılmış hayvan figürinlerine ait terrakota parçaları, aşık kemikleri, metal buluntular ile farklı dönem ve kentlere ait sikkeler tespit edilmiştir. Kesintisiz olarak yürütülen beş yıllık çalışmaların sonucunda elde edilen veriler bir bütünlük içerisinde çalışmada ele alınmakta ve kült merkezine yönelik tespit edilen arkeolojik kalıntı ve epigrafik belgeler disiplinlerarası bakış açısıyla ilk kez birarada değerlendirilmektedir. Çalışmada alanda bulunan adak yazıtlarının tespiti sırasında karşılaşılan zorluklar ve belgelenen çoğu yazıtın aşınmış durumda olması sebebiyle transliterasyon ve transkripsiyon yapılamamasına ilişkin kısıtlamaları aşmak için yürütülen sayısal görüntüleme çalışmalarına da değinilmiştir (*RTI & SfM*). Çalışmada kutsal alanda tespit edilen epigrafik belgeler ve arkeolojik materyal kültür kalıntıları özelinde alana dair değerlendirmeler yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kutsal Alan, Ares, Kült, Adak Yazıtı, Phaselis Teritoryumu

Abstract: The article introduces the Sanctuary of Ares discovered in Ekizce within the scope of the Phaselis and its Territory Surveys. As a result of the interdisciplinary surveys carried out in Ekizce between 2017-2021, dozens of inscribed votive stelae, ceramic fragments of terracotta pots, terracotta pieces of animal figurines such as bull, goat and horse, used for cult purposes were found in the Ares Sanctuary. In addition, knuckle bones, metal finds and coins dating to different periods and cities were also found in the area. The data obtained from the five-years of studies are discussed and the archaeological finds, epigraphic documents found in the cult center are evaluated together for the first time from an interdisciplinary perspective in the study. In addition, the digital imaging studies (*RTI & SfM*) carried out to overcome the difficulties encountered both in the detection of the votive inscriptions in the area and in the transliteration/transcription of the worn inscriptions are mentioned. The study presents assessments of the sanctuary of the god in terms of epigraphic documents and archaeological materials documented in the area.

Keywords: Sanctuary, Ares, Cult, Votive Inscription, Phaselis Teritoryumu

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Antalya. aykanakcay@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0035-6862

Bu makale, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı'nda devam etmekte olan "Phaselis Teritoryumunda Ares Kültü ve Tapınımı" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 05.05.2023 | Kabul Tarihi: 12.06.2023

Akçay A. 2023, "Phaselis Teritoryumundaki Ekizce Ares Kutsal Alanı'na Dair Ön Değerlendirmeler". *MJH* XIII, 15-26.

Çalışmada Doğu Lykia'da Ares kültü ve tapınımına dair yeni ve özgün veriler sunan Phaselis Teritoryumu sınırları içerisindeki Ekizce Ares Kutsal Alanı'na dair ön değerlendirmeler yapılmaktadır. Phaselis teritoryumu sınırları içerisinde yer alan kutsal alan, kentin kuş uçuşu yak. 25 km kuzeybatısında, günümüz Kemer İlçesi'ne bağlı Üçoluk Mahallesi Ekizce Yaylası Tahtacı (Karabalçık) Mezarlığı'nda konumlanmaktadır (Fig. 1). Kutsal alan ilk olarak 19. yüzyıl gezgin araştırmacıları tarafından ziyaret edilmiş ve Tanrı Ares'e ait bir yazıt kaydedilmiştir (Petersen and von Luschan 1889, 150 vd. no. 181). Bunun ardından kutsal alan yüzyılı aşkın süre ziyaret edilmemiştir. 2000-2001 yıllarında ise, kutsal alan Doğu Lykia özelinde yürütülen epigrafi temelli yüzey araştırmalarında incelenmiş ve Ares'le ilişkilendirilen açık hava kült alanı olarak kayda geçirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde alanda Ares'e adanmış 14 adet adak yazıtı belgelenmiş ve rapor olarak yayımlanmıştır (İplikçioğlu 2001, 129; 2002, 73).

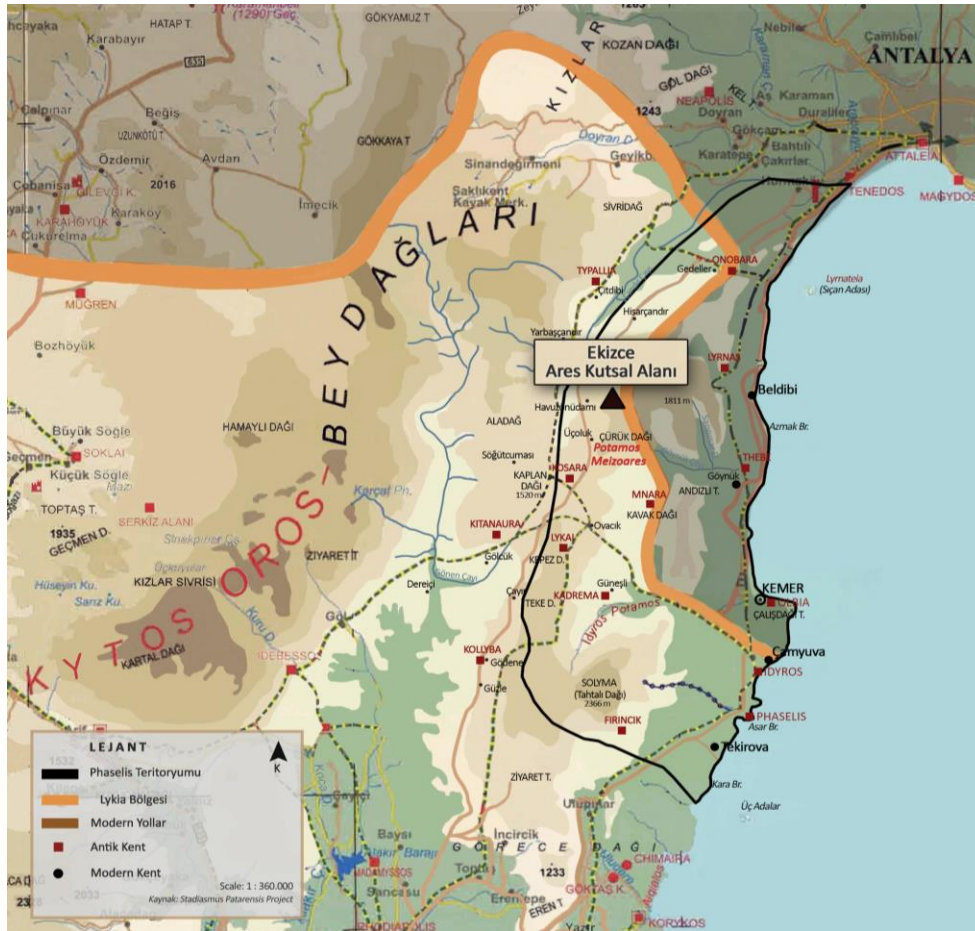

Fig. 1. Ekizce Ares Kutsal Alanı ve Çevresine İlişkin Harita

Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları kapsamında 2017-2021 yılları arasında Ekizce Ares Kutsal alanında yürütülen disiplinlerarası çalışmalar -epigrafi, arkeoloji, tarihsel coğrafya, alan arkeolojisi *etc.*- ile birlikte söz konusu alanda yeni adak stellerinin yanı sıra çeşitli kategorilerde - terrakota figürinleri ve seramik fragmanları, metal buluntular, kült objeleri, kabartmalı adak stelleri, farklı dönem ve kentlere ait sikkeler *etc.*- çok sayıda arkeolojik kültür kalıntısı tespit edilmiştir (Ekizce'de yürütülen çalışmalar için bk. Arslan & Tüner Önen 2018, 316 vd.; 2019a, 44 vd.; 2019b, 441 vd.; 2020, 269-270). Kutsal alanda beş sezon boyunca farklı intervallerle sürdürülen bu çalışmalar sonucunda; 2017 yılında 28 adet, 2018 yılında 21 adet,

2019 yılında 21 adet ve 2020 yılında 26, 2021 yılında ise 3 adet olmak üzere 100'e yakın yazıtlı ve yazıtsız adak steli ve yazıt fragmanı belgelenmiştir. Çoğunluğu sarp topografya üzerinde yamaçlara ve teraslara dağılmış halde bulunan yazıtlı adak stellerinin yanı sıra çok sayıda yazıtsız adak steli de bulunmuştur. Böylelikle Ares Kutsal Alanı'na ilişkin çok yönlü bakış açıları ve yorumlar geliştirebilecek arkeolojik repertuvar elde edilmiştir.

Ares kültünün yayılımına bakıldığında tanrının Rhodos, Girit, Kyklad Adaları, Hellas, Makedonia, Thrakia'daki varlığı bilinmektedir. Tanrının bu bölgelerdeki varlığı Knossos'ta bulunan Linear B tabletlerinde yak. MÖ 1400 yılında Hellas ve Girit'te tapınım gördüğünü ortaya koymaktadır (Gulizio 2001, 32-38; Gonzales 2004, 3-8). Anadolu'nun birçok bölgesinde Ares kültü ve tapınımı dair izler görülebilmektedir. Farklı bölge ve kentlerden ele geçen epigrafik belgeler ve nümismatik buluntular aracılığıyla MÖ V. yüzyıldan Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar Anadolu'da Ares'in varlığı kanıtlanmıştır. Tanrının Anadolu'daki en erken izlerine, Geç Arkaik Dönem'e tarihlendirilen Ksanthos ve Phokaia sikkeleri ile ulaşılmaktadır (Ksanthos sikkesi için bk. Fellows 1855, 12, lev. 11, no. 7; Phokaia sikkesi için bk. Köymen 2006, 46, lev. 4, şek. 1; Bunu takip eden MÖ IV. yüzyıldaki Nagydos ve Tarsus örnekleri için bk. Moysey 1986 7-61; MÖ IV-III. yüzyıl Sillyon darpları için bk. *SNG France* 3, 951-955; 960-965; *SNG Pflzer* 907-919; ayrıca bk. Özdemir & Taşkiran 2021, 112 vd.). Bunu takiben, tanrıya ilişkin en eski tarihsel referans ise Herodotos'un aktarımlarına (VII. 76) dayanmaktadır. Herodotos'un, Anadolu'nun güneybatısında yaşayan bir halktan bahsederken, burada bilici bir tanrı olarak Ares'e değinmesi, onun Klasik Dönem'deki varlığını doğrulamaktadır. Ares kültünün, MÖ IV. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun birçok kentinde ve/veya bu kentlerin teritoryumlarında, kırsaldaki insanların dini yaşamları içerisindeki yerini aldığı kült içerikli yazıtlarda görülmektedir. Hellenistik Dönem'e gelindiğinde Ares gerek sikke gerekse yazıtlarda, Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar çok daha sık karşılaşılan bir tanrı olarak karışımıza çıkmaktadır. Ionia ve Mysia ile Karia, Pisidia, Pamphylia ve Kilikia bölgelerinde özellikle dağlık kesimlerde kurulu olan kentte Ares tapınımı bulunmaktadır. Söz konusu kentlerin epigrafik belgelerinden elde edilen veriler Ares rahipliği ve tanrıya sunulan adak, heykel ve büstler dışında iki tapınağın ve bir kutsal alanın varlığını bildirmektedir (Gonzales 2005, 397-447). Side'de bulunan iki yazıttan ise Ares'e ait bir kehanet merkezinin olduğu öğrenilmektedir (*I.Side*, no. 377-378; *SEG XLVIII*, 1789). Ancak söz konusu kehanet merkezinin yerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple, yukarıda kısaca değinildiği üzere Tanrı Ares'e adanan çok sayıda yazıtlı adak stelinin tespit edildiği ve tanrının bölgedeki tapınımına ilişkin bilgi verebilecek çeşitli materyal kültür kalıntısının belgelendiği Ekizce Ares Kutsal Alanı, Lykia, Pamphylia ve Pisidia bölgelerinin kesişim noktasındaki konumu ve antikçağ Ares tapınımına ilişkin eldeki bilgilerimizi derinleştirebilecek potansiyali ile oldukça önemli bir noktada bulunmaktadır.

Ekizce Ares Kutsal Alanı

Ares Kutsal Alanı, Kemer ilçesine bağlı Üçoluk mahallesinin doğusunda, Göynük Suyu (Meizoares Potamos) ile Çandır Çayı vadiler arasında yükselen Çürük Dağ'ın kuzeybatı tepeliğinde (1350 m) konumlanmaktadır. Alan güney yönde dik bir kayalık (yak. 80 m) ile doğal olarak sınırlandırılırken, kuzeyde ise hafifçe yükselen (yak. 20 m) bir tepelik bulunmaktadır (Fig. 2). Alanda Ares'e adanmış sayısı 100'e yakın adak steli ve çeşitli kült objeleri ele geçmiştir. Yazıtların büyük bir bölümü söz konusu tepeliğin kuzeydoğu yamacında, *in situ* yerlerinden ayrılmış, eğimli topografya nedeniyle yüzey akıntısı halinde ele geçmiştir (Fig. 2-3). Diğer epigrafik buluntular ise aynı tepeliğin düzlüğünde kaçak kazı çukurları nedeniyle farklı alanlara sürüklenmiştir. Yüzey araştırmaları kapsamında yapılan gözlemler sonucunda alanda

mimari bir form verebilecek yapı kalıntısı tespit edilememiştir. Ancak alanda yapılacak kazı çalışmaları ile mimari malzemeye ulaşılma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bölgede yürütülen litoloji çalışmaları sonucunda yazıt bloklarının kült alanının yakın çevresinde düzenlenen iki farklı ocaktan getirildiği ve büyük çoğunluğunun yerel kireçtaşı işlendiği belgelenmiştir (Öner 2021). Doğal şartlara karşı dayanıksız olan söz konusu kireçtaşı bloklarına işlenen adak yazıtlarının büyük bir kısmının basit bir formda birbirini tekrar eder şekilde özensiz bir biçimde kazındığı ve bazılarında harf karakterlerinin yeteri kadar derine nüfuz etmediği görülebilmektedir. Bu duruma ek olarak söz konusu alan Lykia'nın dağlık kesimlerinde bulunmakta ve yazıtlı blokların uzun yıllar boyunca sert geçen kış ayları ve yaz sıcağı gibi doğal şartlara maruz kalmaları sebebiyle ortaya çıkan korozyon yazıtlı blokların alanda tespit edilebilmesini zorlaştırmaktadır. Belgelenen yazıtların ise yerinde okunması, transliterasyonu ve dolayısıyla transkripsiyonunun yapılması alandaki en önemli kısıtlamalardandır. Daha önceki yıllarda bölgeyi ziyaret eden araştırmacıların, alandaki sadece birkaç yazıtı görüp diğer verileri gözden kaçırmaları veya geleneksel yöntemlerle transkripsiyon yapamamış olmaları yazıtların korunma durumuyla doğrudan ilişkili olmalıdır. Bu sebeple Ares Kutsal Alanı'nda tespit edilen tüm yazıtlı-yazıtsız adak stelleri, geleneksel yöntemlerin yanı sıra (fotoğraf, estampaj vb.) çok yönlü analiz metotlarıyla ele alınabilmesi için sayısal görüntüleme yöntemleriyle (*SfM*, *RTI*) kayıt altına alınarak değerlendirilmektedir.

Fig. 2. Ekizce Ares Kutsal Alanı Genel Görünüm

Sayısal Belgeleme Çalışmaları

Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu eğimli topografyada adak stelleri ile niteliksiz taşlar/bloklar akıntılı halde birbirine karışmış durumda bulunmuştur. Alanda traktör ve bazen de iş makinası ile yol yapımı, ekim, dikim ve kesim faaliyetleri sebebiyle dağılmış nitelikli blokların aynı zamanda özenli-keskin bir formda işlenmemiş olması sebebiyle arazide bulunan diğer doğal

taşlardan ayırt edilmesi oldukça güçtür. Bu karışıklığın önüne geçebilmek için, arazi çalışmaları sırasında tespit edilen yazıtlar niteliksiz bloklardan ayrılarak alanda sınıflandırılmış ve envanter kayıt numaraları verilmiştir. Çalışma sonunda yazıtların dağılım gösterdiği alan, insansız hava aracı yardımıyla hava görüntüleri kaydedilmiş ve orthofoto imajları üretilerek topografik haritaya yerleştirilmiştir (Fig. 3). Alandaki adak yazıtlarının az bir kısmı özenli karakterizasyon gösterirken, büyük çoğunluğu tarihleme yapılmasına olanak sağlamayacak derecede yerel tarzda ve özensiz biçimde kazınmıştır. Tüm bu etkenlerin neden olduğu kısıtlamaların yanı sıra yazıtın kazındığı malzemenin dayanıksız olması (kireçtaşı, kumtaşı) ve harflerin yeteri kadar derin kazınmamasından dolayı okunmaları oldukça zordur. Bu zorluğu aşabilmek için alanda tespit edilen tüm yazıt ve steller beş yıllık araştırma sezonu kapsamında sistematik bir biçimde geleneksel belgeleme yöntemlerinin yanı sıra sayısal görüntüleme metodlarından Reflectance Transformation Imaging (*RTI*) ve Structure from Motion (*SfM*) fotogrametrisi kullanılarak kayıt altına alınmıştır (*RTI* metodu için bkz. Mudge *et al.* 2006; Cultural Heritage Imaging 2013; *SfM* için bkz. Plets *et al.* 2012, 886; Remondino 2014).

Fig. 3. Kutsal Alanın Doğu Yamacında Kümelenen Adak Stellerine Ait Hava Fotoğrafı

RTI ve *SfM* metodları zaman içinde dış etkenler nedeniyle yüzeyleri yıpranan, mantar ve liken tabakalarından dolayı görsel olarak belirsiz/karmaşık durumda bulunan materyal kültür kalıntılarının sayısal ortamda çeşitli algoritmik görüntüleme filtreleri ve istenilen açıdan ışık (sanal) uygulayabilme gibi farklı analiz seçenekleri sunmasıyla mevcut bilgiye ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Çalışmada incelenen adak yazıtlarının *RTI* ve *SfM* metodları ile sayısallaştırılması ve elde edilen veriler üzerinden analizlerinin yapılması bölgedeki Ares tapınımları, kültürüne ilişkin yeni bilgilere ulaşılmasına büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Geleneksel yöntemlerle okunabilmesi neredeyse mümkün olmayan çok sayıda adak yazıtı ve üzerinde kabartma-insizyon bulunan adak stellerinin *RTI* görüntüleri ve üç boyutlu fotogrametrik modelleri üzerinden transkripsiyon çalışmaları yapılmaktadır (Fig. 4).

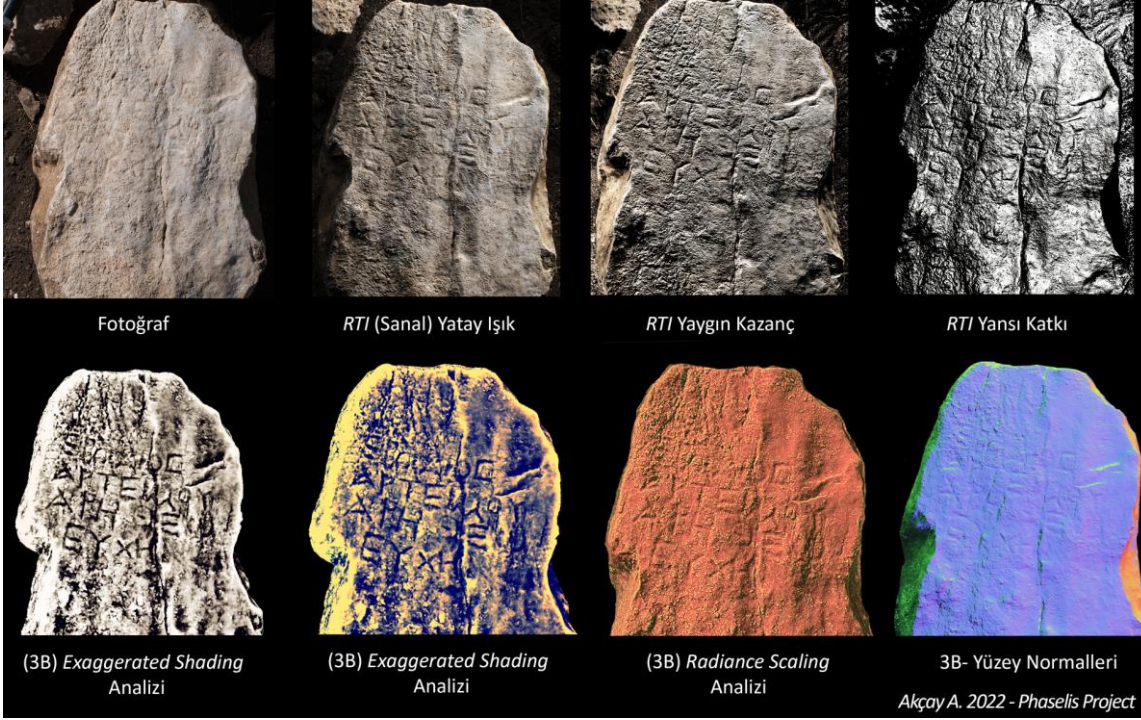

Fig. 4. Yüzeyleri Aşınmış Durumdaki Adak Yazıtlarının RTI ve SfM Verileri Üzerinden Yürütülen Çok Yönlü Dijital Transkripsiyon Çalışmaları (Ekizce-4EY5)

Kutsal Alandan Ele Geçen Yüzey Buluntuları

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda bulunan ve çeşitlilik gösteren materyal kültür kalıntıları Ares'e sunulmuş kült objeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu buluntular arasında yazıtlı ve betimli adak stelleri, çeşitli pişmiş toprak figürinler ve kaplar, mızrak ucu forumunda sivri metal objeler, fibulalar, sikkeler ve kurban sunularının yapıldığına işaret eden çok sayıda aşık kemiği (*astragalos*) sayılabilir. Söz konusu buluntular Phaselis *khora*'sında yaşayan halkın Ares kültü özelinde, dini inanışları, tapınım şekilleri, kırsaldaki yaşamları hakkında bilgi verecek niteliktedir.

Kutsal alanda tespit edilen adak stelleri genel olarak standart bir form göstermektedir. Alanda belirli bir kalınlığa sahip, eni boyundan dar işlenmiş, uzunlamasına dört köşe formlu, profilli veya profilsiz işlenmiş bloklar adak steli olarak değerlendirilmektedir. Alanda belgelenen adak stellerinde belirli bir malzeme seçimi göze çarpmamaktadır. Bunun yerine topografyanın sunduğu gerek düzgün kesilmiş bloklar gerekse doğal taş/kaya bloklarına adak stellerinin işlendiği görülmektedir. Stellerin yüksekliği 10-110 cm aralığında değişmektedir. Stellerin en ayırt edici özelliği yazıtlı/yazıtsız fark etmeksizin her birinin üst kısmında, yuvarlak/oval formda açılmış dübel deliklerine yer verilmesidir (Fig. 5). Dübellerin ne amaçla kullanıldığı 2019 yılına kadar yapılan yüzey araştırmalarına kadar tam olarak belirlenemese de, son iki yılda tespit edilen mızrak ucuna benzer metal/bronz objeler ve diğer kişisel eşya sayılabilecek buluntuların adak olarak dübel deliklerine applike edildiğini düşündürmektedir. Zira bazı dübel deliklerinde gözlemlenen kurşun kalıntıları bu ihtimali desteklemektedir. Kutsal alandaki dübel delikli stellerin benzerleri, Limyra teritoryumu içerisinde kalan Bonda Yalakbaşı Mevkii'nde bulunan Tanrı Sumendis Kutsal Alanı'nda karşımıza çıkmaktadır. Sumendis kutsal alanındaki dübel deliklerinde de kurşun kalıntıları görülürken, kullanım amacına yönelik herhangi bir veri ele geçmemiştir (Marksteiner *et al.* 2007).

Fig. 5. Alanda Belgelenen Profilli Adak Stelleri (4EY26, 4EY30, 4EY11)

Metal objeler dışında bazı yazıtlı-yazıtsız stellerde kazıma yöntemiyle mızrak motifleri işlendiği gözlemlenmektedir (Fig. 6). Alanda tespit edilen yazıtsız adak stellerinin de konik formda yapılmaya çalışması yine söz konusu mızrak motifleriyle ilişkilendirilebilir (Fig. 7). Bu durum tanrı Ares'in atribüleri mızrak ve kalkan ile ilişki içinde olmalıdır.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda Tanrı Ares'e sunulan adak yazıtlarından elde edilen epigrafik 'ön-veriler'de adakların nedeninin belirtilmediği görülmektedir. Stellerin büyük bir bölümü, ikonografik öğeler içermeksizin yalın ve kısa bir biçimde, steli adayan kişi, adayanın baba ismi (*patronym*) ve Ares'in ilgili *epitheton*'u belirtilerek adandığı görülmektedir. Alanda belgelenen ve ethnikon barındıran iki yazıt bize kült alanının Doğu ve Merkezi Lykia'da tanındığını göstermektedir. Zira alandaki yazıtlardan biri Myra; bir diğeri ise Kitanaura vatandaşları tarafından adanmıştır (İplikçioğlu 2002, 73 no. 19-20). Kitanaura kentinin ethnikonu (Κιτανάουρεός) da ilk kez tam olarak buradaki adak yazıtından okunmuştur.

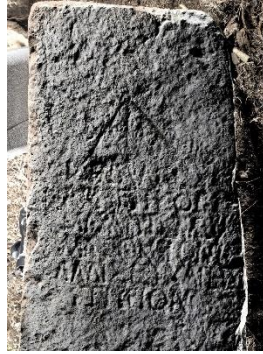

Fig. 6. Mızrak Betimli Yazıtlar (4EY56 - 4EY26)

Fig. 7. Konik Formda ve Döbel Deliği Bulunan Yazıtsız Steller

Adak stellerindeki yazıtlar Ἄρη εὐχὴν, Ἄρη μεγάλω εὐχὴν, Ἄρη ἐπηκόω εὐχὴν ya da Ἄρη μεγάλω ἐπηκόω εὐχὴν konteksiyle tanrıya ithaf edilmişlerdir. Ares Ekizce'de tespit edilen *epekoos* (duaları işiten) ve *megalos* (yüce) *epitheton*'larının yanı sıra, kutsal alanın yak. 5 km güneyinde yer alan diğer kült alanı (?) Mizir'de belgelenen yazıtlı adak stellerinde ise μείζων Ἄρης (yüceler yücesi Ares), μέγας Ἄρης (büyük/güçlü Ares) ve Ποταμὸς Μειζοάρης (Irmak tanrı yüceler yücesi Ares) şeklinde nitelendirilmektedir (İplikçioğlu 2001, 130; ayrıca bk. Şahin 2014, 304 vd.). Burada tapınım gören ve aynı zamanda nehir tanrısı olan Potamos Meizoares, Ekizce Ares kutsal alanıyla bağlantılı olmalıdır. Zira yukarıda incelediğimiz üzere Ekizce'de belgelenen çok sayıda stelde görülen μέγας Ἄρης (güçlü Ares) *epitheton*'una istinaden, Mizir'da Tanrı μείζων Ἄρης (daha güçlü Ares) sıfatıyla anılmaktadır.

Kutsal alanda yürütülen araştırmalarda yazıtlı adak stellerinin yanı sıra farklı noktalardan

toplam 5 adet betimli adak steli tespit edilmiştir. Bu stellerden bir kısmı yalnızca kabartma barındırırken, bir kısmı da yazıt ve kabartma taşımaktadır. Kabartmalı adak stelleri üzerinde gözlemlenen yerel tarzda işlenmiş, elinde mızrak tutan savaşçı ve dağ keçisi motifleri gerek Ares'in ikonografisi gerekse alanda bulunan diğer buluntular ile uyumlu bir kontekse işaret etmektedir. Ares betimi olduğu düşünülen kabartmaların ilkinde tanrı ayakta sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan ile tasvir edilirken diğer stelde ise sağ elinde mızrak ve yanında iki adet keçi ile birlikte tasvir edilmiştir (Fig. 8-10).

Fig. 8. Karşılıklı İki Dağ Keçisi Kabartmalı Stel

Fig. 9. Ares (?) Kabartmalı Stel

Fig. 10. Ares (?) ve Dağ Keçileri Betimli Stel

Adak stelleri üzerinde gözlemlenen yerel tarzda işlenmiş öğeler savaş tanrısı Ares'in ikonografisiyle ve alanda bulunan diğer buluntular ile uyumlu bir kontekse işaret etmektedir. Alanda belgelenen tüm stellerde görülen lokal kırıklara bağlı eksiklikler nedeniyle tanrının tam imgesinin bulunduğu betimli bir stel henüz tespit edilememiştir. Bunun sebeplerinden biri de alanda görülen kaçak kazı çukurları olmalıdır. Zira alandaki araştırmalarımız sırasında bölge halkı, kutsal alanda yapılan kaçak kazılarda kabartmalı stel ve minyatür sunak olabilecek materyal kültür kalıntılarının çıkarıldığı bilgisini tarafımıza bildirmişlerdir. Alanda tespit edilen kabartmalı steller az sayıda olsa da, ikonografik olarak birbirini tamamlayıcıdır. Ares'in betimlendiği bu kabartmalarda Tanrı ayakta, sağ elinde mızrağı ve sol elinde kalkanı ile tasvir edilmektedir. Bununla birlikte dağ keçileri ile birlikte tasvir edildiği de görülmektedir. Alanda belgelenen adak stellerinde tasvir edilen Ares ikonografisi Lykia'da tanrının ikonografisine ışık tutan diğer örneklerle benzerdir. Balboura teritoryumu Ballık Mevkii'ndeki mağara kabartmasında (Dökü & Kileci 2022, 107), aynı bölgede Kelerli Yazılı Taş civarında Dioskur'lar ve tanrıça kabartmalarında (Smith 1997, 5, 7, 19, 21, 30, fig. 1b); Balboura teritoryumu Soğulgan Tepe'de ana kayaya oyulmuş bir betimde (Dökü 2018, 263); Oinoanda yakınlarına bir kaya kabartması üzerinde (Heberdey & Kalinka 1897, 53-54, no. 76) görülen Ares bu örneklerde sağ elinde mızrağı ve sol elinde kalkanıyla frontal pozisyonda tasvir edilmiştir.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında beş adet numismatik buluntu ele geçmiştir. Bu buluntulardan ikisi Hellenistik Dönem, diğer üçü ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bunlardan ilki Phaselis teritoryumunda bulunan Ares Kutsal Alanı'nın kent ile olan ilişkisini destekler nitelikteki Hellenistik Dönem'e ait bronz Phaselis sikkesidir. Ön yüzde bir gemi pruvası ile üzerinde bereket boynuzu; arka yüzde ise bir gemi pupası ve üzerinde ΦΑΣΗ lejanti-ethnikonu yer almaktadır. Söz konusu lejantlar bu sikkenin Phaselis bronz sikkelerinin MÖ III. yüzyıldaki I. serisine ait olduğuna işaret etmektedir (Heipp-Tamer 1993, 69 vd.; krş. Tüner Önen 2008). Hellenistik Dönem'e ait diğer sikkenin yüzeyi aşınmış durumdadır (Fig. 11). RTI görüntüleri üzerinden yapılan incelemelerde kentin

erken dönem sikkeleri arasında MÖ III-II. yüzyıla ait olduğu ve arka yüzde kentin baş tanrıçası Artemis Pergaia'nın yerel adlandırması *Wanassa Preiia* lejantını taşıyan Perge kent sikkesi olduğu anlaşılmıştır. (Wanassa Preiia'ya ilişkin Perge kent sikkeleri için bk. Head 1911, 702; *BMC X*, 122 no 15-20). Kutsal alanda bulunan Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerin ilki, imparator I. Constantinus'a ait bronz sikkedir (MS 330-337). Diğer iki sikke ise II. Constantinus dönemine aittir (MS 337-340). Söz konusu numismatik buluntular Ekizce'deki Ares Kutsal Alanı'nın yüzyıllar boyu ziyaretçi aldığı ve farklı bölgelerdeki insanlar tarafından tapınım alanı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Alanda tespit edilen diğer adak objeleri hem konteks hem de tarihsel süreç açısından, numismatik buluntular ve adak stelleri ile uyumludur. Kutsal alanda toplam 8 adet pişmiş toprak hayvan figürinine ait fragment bulunmuştur. Figürinler, Ares'e sunulan kült objeleri olarak değerlendirilmektedir. Figürin parçalarının tümü büyükbaş hayvanlara aittir. Bunları sığır/boğaya ait gövde, baş, sağrı ve boynuz fragmanları oluşturmaktadır. Tüm el yapımı, içi dolu bir formda üretilmiştir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda bulunan terrakota buluntuların tarihlenmelerini net değildir. Ayrıca alanda herhangi bir kazı yapılmadığı için bir tipoloji oluşturmaya imkan verecek kadar buluntu sayısı ve tipi elde edilememiştir. Ancak bu buluntu grubu bölgedeki Ares kült pratiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen yüzey araştırmaları sırasında yüzeyde tespit edilen tarihlleme yapmaya yardımcı olabilecek seramik parçaları seçilerek toplanmıştır. Seramik buluntuların büyük çoğunluğu adak stellerinin bulunduğu noktalardan ele geçmiştir. Buluntular arasında en erken döneme ait olabilecek örnek Hellenistik Dönem'e ait bir *echinus* kasesine ait parçadır. Buluntular arasında Geç Antik Çağ'a tarihlendirilebilecek çeşitli günlük kullanım ve sunu kaplarına ait seramiklerle de karşılaşmaktayız. Söz konusu pişmiş kapların kutsal alanda belgelenen diğer buluntuların dönem aralığı ile örtüştüğü görülmektedir. Alanda ele geçen keçiye ait olabilecek kült objesi niteliğinde çok sayıda aşık kemiği tanrıya adak sunusu olarak bırakılmanın yanı sıra kehanet alma amacıyla da kullanılmış olabilir (Fig. 12).

Fig. 11. Perge Kent Sikkesi

Fig. 12. Kutsal Alanda Tespit Edilen Kült Objeleri

Değerlendirme

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda beş yıl boyunca yürütülen yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen epigrafik ve arkeolojik buluntular bölgedeki Ares tapınıma ilişkin önemli tarihsel veriler sunmaktadır. Ekizce'de ele geçen kült objelerine ilişkin bir ön değerlendirme

yapıldığında; mevcut epigrafik belgeler kutsal alanın çevre *polis*'lerde yaşayanlar tarafından bilindiğini ve bölgede popüler bir alan olduğunu göstermektedir. Alanda ele geçen farklı kentlere ait sikkeler de bu popüleriteyi doğrularken kutsal alanın Phaselis teritoryumuyla olan ilişkisini de desteklemektedir. Alandaki adakların büyük çoğunluğunu Ares'e adanmış 100'e yakın adak yazıtı/yazıt parçası ve yalın steller oluşturmaktadır. Stellerde görülen erozyon ve tahribat, genellikle gerçek boyutlarında korunamayan stellerin niteliğini değerlendirmeyi zorlaştırmakta ve tarihlendirmeyi belirsiz kılmaktadır. Ancak numismatik buluntular ve seramik buluntular alanın, MÖ III. yüzyıldan MS IV. yüzyıl ortalarına kadarki süre zarfında bu bölgedeki Ares kültürünün varlığına işaret etmektedir. Mevcut 'ön-veriler' şu an için yüzey araştırmaları sonuçlarına bağlı kalsa da, Ares Kutsal Alanı'nda bulunan adaklar, sadece bölgenin dini yapısı hakkında değil, aynı zamanda tanrıya inanan bireylerin sosyal ve ekonomik durumu ve adağı sunan kişi hakkında da bilgiler vermekte; tercih edilen adaklar kültürün yanı sıra toplumun sosyal yapısını ve geleneklerini de yansıtmaktadır. Tanrı'ya sunulan adakların bazılarının, Ares'in atribileri ile ilişkili olması dikkat çekmekle birlikte, küçük buluntuların çoğunun, tanrı ile içeriksel bir bağa sahip olmayan basit, günlük eşyalar olduğu ve bunların her birinin muhtemelen adağı yapan kişiye göre sembolik bir anlam taşımış olduğunu düşündürmektedir. Tespit edilen kült objeleri hem konteks hem de tarihsel süreç açısından, birbirleriyle uyumludur. Terrakota buluntular arasında Ares'e adanmış hayvan figürinleri görülmektedir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın kırsal özellikleri ve bulunduğu coğrafya göz önüne alındığında, büyükbaş ve küçükbaş hayvan betimli adak stelleri, çok sayıda aşık kemiği, terrakota hayvan figürinleri ve yazıtlı adak stellerinde görülen boynuz detayları bir arada değerlendirildiğinde Ares'in bölgede yaşayan halkın çiftlik yerleşimlerini ve hayvanlarını korumaya ilişkin bir rolü olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla O'nun savaşçı özelliklerinin koruyucu yanı bölgede ön plana çıkmış olmalıdır. Doğu Akdeniz'de MÖ III. yüzyıl ile MS IV. yüzyıl arasındaki tarihsel olaylar, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın da içinde bulunduğu bölgede haydutların oluşturduğu tehdit ve korku ortamının, bölgede yaşamını sürdüren *otokhton* halkın dini inanışları üzerinde etkisi olması kaçınılmazdır. Öyle ki Ares'in yakın bölgelerdeki koruyucu rolü; Perge'de kırsal koruyan *paraphylaks* adaklarından (Şahin 1999, no. 234-235), Syedra (Bean & Mitford 1965, 21-23, no. 26) ve Ikonion'un (Robert 1955, 77) korsan/haydutlara karşı alınan kehanet yazıtlarından bilinmektedir. Ayrıca Ares'in, Metropolis'te kentin koruyucu tanrısı olarak Batı Anadolu'da büyük saygı gördüğü bilinmektedir (Meriç 2004, 111).

Herodotos, Kserkses'in Hellas Sefer'ine götürdüğü ordusunun sayımında farklı etnik grupların, ne tip silahlarla, kaç askerle ve kimin komutası altında katıldığı pasajında (VII. 76) Ares kehanet merkezinin varlığına değinmektedir. Metin günümüze öznesi eksik bir biçimde ulaşmıştır; "...ların tabaklanmamış deriden küçük kalkanları vardı; her biri Lykia işi ikişer mızrak taşıyordu; bakır başlıklar giyiyorlardı, bu başlıkları sorguçlarla bezemişlerdi ve kulakların üzerinde bakırdan yapılmış öküz boynuzları bulunuyordu; bacaklarına kırmızı dolaklar sarıyorlardı. Bu adamların bir Ares kehaneti vardır". Metinde geçen Ares kutsal alanının nerede bulunduğu ve Herodotos'un tanımladığı halkın kimliği konusunda günümüze kadar sunulan öneri ve hipotezler bilim dünyasında henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Gonzales, metindeki bu eksik noktanın Solym'ler olarak tamamlanabileceği üzerinde durmakta ve söz konusu kehanet merkezinin Likya'nın yüksek kesimleri ile, Batı Pamphylia ve Güney Pisidia'da, Termessos civarında aranması gerektiği üzerinde durmaktadır (Söz konusu Ares kehanet merkezinin lokalizasyonuna yönelik tartışmalar için bkz. Gonzales 2004, 373 vd.; 2005, 261-283.). Zira Homeros'tan itibaren pek çok antik kaynakta bu yöre halkı düşmanlara karşı verdikleri mücadelelerle ön plana çıkmaktadır. Ozan'a göre, Bellorophantes'in oğlu Isandros'un Solym'lere karşı savaşırken Ares tarafından vurulduğu yer muhtemelen bu civarlardır (Hom. *Il.*

VI.203; Str. XIII.4.116). *Etymologicum Magnum*'da (s.v. Σόλυμοι) Solym'lerin soy atası olan Solymos, Ares'in oğlu olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda Milyas'lılardan önce Solym'lerin sayılması akla yatkın bir ihtimaldir. Solym'lerin Phaselis'le olan ilişkisi ise kentin kuruluşuna kadar gitmektedir. Zira Lindos kroniklerinde, Athena Lindia'ya sunulan mızrak ve oraklar üzerinde, “*Lakios'un koloniye önderlik ettiği sırada Phaselisliler Solymlerden (aldılar)*” ifadesinin yazıldığı bildirilir (*I.Lindos 2 C.7*; ayrıca bkz. Higbie 2003, 104). Bu bakımdan söz konusu tapınımın bölgedeki erken dönem yerel halkı Solym'lere kadar köklerini devam ettiren Anadolu kültürleri ile ilişkilendirmek ihtimal dahilindedir.

Söz konusu veriler bir arada düşünüldüğünde Ekizce Ares kutsal alandaki ilk bulgular MÖ III. yüzyıldan MS IV. yüzyıla kadar yüzyıllarca süregelen bir tapınım olduğuna işaret etmektedir. Alanda belgelenen 100'e yakın adak steli ve diğer çeşitli kült objeleri bir arada değerlendirildiğinde Herodotos'un bahsettiği kehanet merkezinin, bu kutsal alanda olması beklenebilir. Ancak bu sonuca ulaşabilmek için yeterli bir veri henüz ele geçmemiştir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen adak yazıtları ve arkeolojik buluntular bölgedeki Ares kültü ve tapınımını aydınlatmak için çözümlenmeyi bekleyen buluntulardır. Alanda çok yönlü dijital belgeleme ve analiz metotları üzerinden yürütülecek dijital epigrafi çalışmaları ile birlikte arkeolojik buluntuların kült bağlamında incelenmesi ve synkritize edilmesiyle, Tanrı Ares'in bölgedeki kültü, tapınımı ve civarda yaşayan *otokhton* halka dair yeni bilgi ve çıkarımlar sağlanması beklenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Arslan M. & Tüner-Önen N. 2018, “Phaselis, 2017 Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları”. *Phaselis IV*, 295-323.
- Arslan M. & Tüner-Önen N. 2019a, “Phaselis Antik Kenti'nde 2018 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları”. *Phaselis V*, 43-83.
- Arslan M. & Tüner-Önen N. 2019b, “Phaselis Kenti'nde 2019 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları”. *Phaselis V*, 425-463.
- Arslan, M. & N. Tüner-Önen. 2020, “Phaselis 2020 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları”. *Phaselis VI*, 43-83.
- Cultural Heritage Imaging (CHI)*. 2013, *Reflectance Transformation Imaging, Guide to Highlight Image Capture v2.0*. *Cultural Heritage Imaging*. <http://culturalheritageimaging.org>.
- Dökü F. E. 2018, “2017 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yüzey Araştırması Raporu”. *ANMED* 16, 260-267.
- Dökü F. E. & Kileci Ş. 2022, “Ares Reliefs and a New Votive Inscription to Ares in the Rural Highlands of Kabalis / Kabalia”. *Adalya* 25, 105-124.
- Fellows C. 1855, *Coins of Ancient Lycia before the Reign of Alexander*. London.
- Gonzales M. P. 2004, *Cults and Sanctuaries of Ares and Enyalios: A survey of the Literary, Epigraphic, and Archaeological Evidence*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of California.
- Gonzales M. P. 2005, “The Oracle and Cult of Ares in Asia Minor”. *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 45, 261-283.
- Gulizio J. 2001, “A-re in the Linear B Tablets and the Continuity of the Cult of Ares in the Historical Period”. *Journal of Prehistoric Religion* 15, 32-38.
- Head B. V., Hill G.F., MacDonald G. & Wroth W.W. 1911, *Historia Numorum. A Manuel of Greek Numismatics*. Oxford.
- Heberdey, R. & Kalinka, E. 1897, *Bericht über zwei Reisen im südwestlichen Kleinasien, ausgeführt im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: (widmung seiner Durchlaucht des*

- Regierenden Fürsten Johann von und zu Liechtenstein*). Wien.
- Heipp-Tamer C. 1993, *Die Münzprägung der lykischen Stadt Phaselis in griechischer Zeit*. Saarbrücken.
- Higbie C. 2003, *The Lindian Chronicle and the Greek Creation of their Post*. Oxford.
- I.Lindos Blinkenberg C. 1941, *Lindos II. Inscriptions*. Lindos. Fouilles et Recherches 1902-1914. Berlin.
- I.Perge Şahin S. 1999, *Die Inschriften von Perge I*. (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 54). Bonn.
- I.Side Nollé J. 1993-2001, *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse*. Vol 2. (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 43-44). Bonn.
- İplikçioğlu B. 2001, “Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 19/2, 127-132.
- İplikçioğlu B. 2002, “Batı Pamfilya ve Doğu Likya’da Epigrafya Araştırmaları 2001”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 20/2, 71-75.
- Köymen C. 2006, *Metropolis Ares Tapınağının Buluntular Işığında Mimari Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Marksteiner Th., Stark B., Wörrle M. & Yener-Markseteiner B. 2007, “Der Yalakbaşı auf dem Bonda Tepesi in Ostlykien, Eine dörfliche Siedlung und ein ländlicher Kultplatz im Umland von Limyra”. *Chiron* 37, 243-293.
- Meriç R. 2004, *Metropolis Ana Tanrıça Kenti*. İstanbul.
- Moysey R. 1986, “The Silver Stater Issues of Pharnabazos and Datames from the Mint of Tarsus in Cilicia”. *American Numismatic Society Museum Notes* 31, 7-61.
- Mudge M., Malzbender T., Schroer C. & Lum M. 2006, “New Reflection Transformation Imaging Methods for Rock Art and Multiple-Viewpoint Display”. In *VAST06: The 7th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Intelligent Cultural Heritage*, Eds. M. Ioannides, D. Arnold, F. Niccolucci & K. Mania. Switzerland, 195–202.
- Petersen E. & von Luschan F. 1889, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratıs*. Wien.
- Plets G., Gheyle W., Verhoeven G., de Reu J., Bourgeois J., Verhegge J., & Stichelbaut B. 2012, “Three-dimensional Recording of Archaeological Remains in the Altai Mountains.” *Antiquity* 86 (333), 884-897.
- RE Pauly Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Hrsg. G. Wissowa. Stuttgart 1984-.
- Remondino F. 2014, “Photogrammetry. Basic Theory”. Eds. F. Remondino & S. Campana, *3D recording and Modelling in Archaeology and Cultural Heritage*. Oxford, 63-72.
- Robert L. 1955, *Hellenica* (Vol. X). Paris.
- SEG Supplementum Epigraphicum Graecum*. Leiden 1923 –.
- Smith T. J. 1997, “Votive Reliefs from Balboursa and its Environs”. *Anatolian Studies* 47, 3-49.
- SNG France 3. 1994, *Sylloge Nummorum Graecorum: France 3. Pamphylië, Pisidie, Lycanoie, Galatie*. Paris.
- SNG Pfälzer. 1993, *Sylloge Nummorum Graecorum: Deutschland. Pfälzer Privatsammlungen: 4. Pamphylien*. München.
- Şahin S. 2014, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul.
- Tüner Önen N. 2008, “Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Öner F. 2021, “Phaselis Teritoryumu, Üçoluk Köyü Ekizce Yaylası’nda Tespit Edilen Kült Alanı Yapıtaşları ve Çevresinin Jeolojik Özellikleri”. *Phaselis VII*, 47-54.
- Özdemir B. Ş. & Taşkıran M. 2021, “Silyon’da Ares Kültü”. *Arkhaia Anatolika* 4, 109-22.